

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

УДК 024:324.15 (477.7)

СИДОРЕНКО ТЕТЯНА ВАЛЕРІЇВНА

**КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ
БІБЛІОТЕК ПВДНЯ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН**

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському національному університеті культури і мистецтв Міністерства культури України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Шипота Галина Євгенівна,
Київський національний університет
культури і мистецтв, доцент
кафедри інформаційної, бібліотечної
та архівної справи.

Офіційні опоненти: доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Шемаєва Ганна Василівна,
Харківська державна академія культури,
професор кафедри бібліотекознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності;

кандидат історичних наук
Захарова Наталія Борисівна,
Національна бібліотека України імені
В. І. Вернадського, старший науковий співробітник
відділу синтезу соціокультурних мережевих
ресурсів Національної юридичної бібліотеки.

Захист відбудеться «29» червня 2017 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.807.04 у Київському національному університеті культури і мистецтв 01601, м. Київ, Є. Коновальця, 36, ауд. 209.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету культури і мистецтв за адресою: 01601, м. Київ, вул. Є. Коновальця, 36.

Автореферат розісланий «___» травня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. А. Бачинська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена важливістю ролі культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек, що сприяє залученню різних соціальних груп населення до збереження, засвоєння та розповсюдження цінностей і надбань культури. Трансформація суспільно-політичних, економічних, культурних відносин в Україні протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст. викликала активізацію культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек різних регіонів, посилення уваги до формування гуманістичного світогляду й культури, моральних та етичних цінностей суспільства на засадах сучасних технологій і телекомунікацій. Отже, в сучасних умовах виникає потреба теоретичного осмислення культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек, виявлення перспективних напрямів, інноваційних підходів і тенденцій подальшого розвитку. Особливо актуальною є ця проблема для південного регіону України, який характеризується особливою історико-культурною специфікою, зокрема наявністю культур національних меншин поряд з домінуючою українською.

У зміцненні культурного потенціалу Півдня України важливу роль відіграють публічні бібліотеки, культурно-просвітницька діяльність яких має чимало спільного з бібліотеками інших регіонів України і водночас певні відмінності, котрі визначають наявність етнічного складу населення, сталі традиції, рівень культурного розвитку, місцевий потенціал (у т.ч. краєзнавчий), тематичне наповнення форм культурного просвітництва (відповідно до потреб регіону та зацікавлень різних груп користувачів), розвиток партнерських відносин, співпраця з обласними бібліотечними асоціаціями, проведення соціологічних досліджень, створення продуктів бібліотечного виробництва, започаткування інтерактивних форм сучасного функціонування.

Актуальність теми дослідження посилюється необхідністю вирішення суперечностей між соціальними змінами, що відбуваються в суспільстві, та культурно-просвітницькою діяльністю публічних бібліотек; поширенням віртуального середовища та низьким представленням у ньому форм культурно-просвітницької роботи бібліотек; наявністю широкого спектра форм і засобів культурно-просвітницької діяльності та їх недостатнім використанням бібліотеками, слабкою комунікаційною взаємодією з іншими документно-комунікаційними структурами й установами регіону. Необхідність подолання цих суперечностей викликає суспільно значущу потребу змінити підходи до культурно-просвітницької діяльності, вдосконалити її зміст, форми й методи.

Попри наявність праць бібліотекознавців О. Башун, Н. Бачинської, Т. Вилегжаніної, О. Воскобойнікової-Гузевої, В. Горового, Т. Гранчак, М. Дворкіної, О. Домаренко, Н. Захарової, Н. Жадько, І. Іванової, В. Ільганаєвої, О. Матвійчук,

В. Медведєвої, А. Соколова, Н. Солонської, І. Тікунової, А. Чачко, Г. Шемаєвої та ін., присвячених різним аспектам культурно-просвітницького функціонування публічних бібліотек, спеціальні дослідження з комплексного вивчення діяльності бібліотек Півдня України в контексті соціальних змін другої половини ХХ – початку ХХІ ст. досі не проводилися. Все це й обумовило вибір теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження пов'язаний з реалізацією Законів України «Про культуру», «Про бібліотеки та бібліотечну справу», «Про національну програму інформатизації», «Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року» й ін. Дисертацію виконано в межах цільової комплексної програми науково-дослідної роботи Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ) «Трансформаційні процеси в культурі та мистецтвах України» (державний реєстраційний номер 0107U009539), комплексної теми кафедри інформаційної, бібліотечної та архівної справи КНУКіМ «Трансформація бібліотечної науки, освіти і професії в демократичній Україні», наукової теми кафедри документознавства та інформаційних систем ВП «Миколаївська філія КНУКіМ» «Документально-інформаційні системи в структурі інформаційного простору суспільства».

Мета дослідження – з'ясувати особливості культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек та визначити пріоритетні напрями її подальшого розвитку на засадах узагальнення досвіду бібліотек Півдня України.

Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

- встановити історіографічну та джерелознавчу базу дослідження з метою відтворення цілісної картини розвитку культурно-просвітницької діяльності бібліотек Півдня України другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.;
- довести вплив культурно-просвітницької діяльності бібліотек на виховання особистості;
- виявити трансформаційні процеси в культурно-дозвілєвій діяльності публічних бібліотек у 90-х рр. ХХ ст.;
- проаналізувати інноваційні підходи до реалізації соціально-культурних проектів у діяльності публічних бібліотек;
- визначити перспективні напрями вдосконалення культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек у ХХІ ст.
- розробити концептуальну модель культурно-просвітницької діяльності публічної бібліотеки.

Об'єктом дослідження є культурно-просвітницька діяльність публічних бібліотек в Україні.

Предмет дослідження – розвиток культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек південного регіону України в контексті соціальних змін другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є соціально-комунікаційний підхід, застосування якого в реалізації поставленої мети та завдань поєднано із соціокультурним, системним та інформаційним підходами. Використано такі дослідницькі методи: аналітичний – для визначення методологічних підходів до розгляду культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек; джерелознавчий – в аналізі профільних публікацій з теми дослідження; термінологічний аналіз предметної сфери проблеми; системний – для узагальнення методів і форм означеної діяльності; хронологічний – для відстеження змін у формах культурно-просвітницької діяльності бібліотек; порівняльний – з метою визначення відмінностей у використанні форм культурно-просвітницької діяльності; соціологічні методи (анкетування) – для виявлення думки бібліотекарів стосовно форм сучасної культурно-просвітницької діяльності; вебметричний аналіз сайтів публічних бібліотек, моделювання – для створення концептуальної моделі культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України; прогностичний – у висновках підсумків дослідження та обґрунтуванні пропозицій.

Хронологічні та географічні межі дослідження. Хронологічні межі дослідження охоплюють період другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. Нижня межа зумовлена розвитком культурно-просвітницької функції, зростанням організаційних заходів та запровадженням різноманітних форм у культурно-просвітницьку діяльність бібліотек. Верхній рівень хронологічної межі сягає початку ХХІ ст., який характеризується важливими процесами трансформації напрямів та змісту культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек.

Географічні межі дослідження окреслено південним регіоном України (територіально об'єднані сучасні Миколаївська, Одеська, Херсонська області), який має свою специфіку та відіграє значну роль у національному культурницькому процесі, що є вагомим чинником розвитку культури, освіти, мистецтва.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації *вперше*:

- виявлено тенденції розвитку культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України в означений період: розширення масштабів та соціальне спрямування цього виду діяльності, запровадження довгострокових програм; тенденція переходу від регламентованих форм популяризації знань до активних, розвивальних; тенденція авторської драматургії; новий формат представлення культурної спадщини, пов'язаний з розвитком сучасних інформаційних технологій; перетворення відносин бібліотекаря і читача в особистісно рівноправні; активізація розвитку партнерських відносин; розмаїття змісту та форм заходів;

- обґрунтовано необхідність застосування інноваційних підходів до реалізації соціально-культурних проектів у культурно-просвітницькій діяльності сучасних публічних бібліотек;

- залучено до наукового обігу звіти роботи публічних бібліотек Півдня України, що розкривають форми й методи їхньої культурно-просвітницької діяльності;

- визначено перспективні напрями культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек у XXI ст.: національно-патріотичне, краєзнавче, естетичне, екологічне виховання; культурно-дозвіллева діяльність; трансфер інновацій;

- розроблено концептуальну модель культурно-просвітницької діяльності публічної бібліотеки, основними концептами якої визначено цільовий, стратегічно-нормативний, теоретико-методологічний, організаційно-змістовний, діагностичний та результативний блоки;

удосконалено:

- наукові уявлення про роль культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек регіону в трансляції культурних цінностей;

набули подальшого розвитку:

- понятійно-категоріальний апарат дослідження означеної теми, зокрема такі поняття, як культурно-просвітницька, соціокультурна діяльність бібліотек;

- методики застосування інноваційних форм культурно-просвітницької діяльності в бібліотеках України.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження можуть бути використані у практичній бібліотечній діяльності для організації культурно-просвітницьких заходів; у системі підвищення кваліфікації кадрів працівників культури України, у вищих навчальних закладах відповідного профілю.

Результати дослідження реалізовано автором у викладанні курсів «Документно-інформаційні комунікації», «Бібліотечне краєзнавство», «Реклама інформаційних ресурсів», «Інноваційно-методична робота в бібліотеці» (Акт про впровадження результатів цього дослідження в навчальний процес Відокремленого підрозділу «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв» № 25 від 01.09.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею, її результати одержані автором особисто. Публікації з теми роботи одноосібні.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на Міжнародній науково-практичній конференції «Регіональна культура в умовах глобалізації» (Миколаїв, 2009 р.), Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Роль митця і традиційних інститутів мистецтва за умов всезростаючого впливу культурних індустрій» (Київ, 2009 р.), Науково-практичній конференції

«Культура, мистецтво, освіта: стан та перспективи розвитку» (Миколаїв, 2011 р.), Науково–практичній конференції «Сучасні аспекти діяльності бібліотеки вишу на новому етапі розвитку комунікацій» (Миколаїв, 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Феномен особистості і творчості Т. Г. Шевченка в сучасному культурологічному процесі» (Миколаїв, 2014 р.), Міжнародній науково–практичній конференції «В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии» (Новосибирск, Сибак, 2015 г.), Форумі бібліотекарів Півдня України «Бібліотека XXI ст.: освітній та практичний вектори» (Миколаїв, 2015 р.), Всеукраїнській науково–практичній конференції молодих учених – «Культура та інформаційне суспільство XXI ст.» (Харків, 2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Бібліотека XXI ст.: перспективи та інновації» (Київ, 2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Літературна Миколаївщина: актуальні проблеми збереження культурно-історичної спадщини» (Миколаїв, 2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Бібліотека – фундамент освіти, берегиня знання, осередок культури» (Миколаїв, 2015 р.), Міжнародній науковій конференції «Культурологія та соціальні комунікації» (Харків, 2015 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Стан та перспективи розвитку культурологічної науки в Україні» (Миколаїв, 2015, 2016 рр.).

Публікації. Основні положення й результати дисертації викладено в 17 одноосібних працях, із яких 6 статей у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні, 1 – в інших наукових журналах та збірниках, 9 – тези доповідей і повідомлень на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (273 найменування), додатків (2). Загальний обсяг дисертації – 200 сторінок, із яких 165 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження й розкрито стан її наукового осмислення, з'ясовано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, результативність методів дослідження; висвітлено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію, структуру та обсяг дисертації.

У **першому розділі** – «Стан наукової розробки культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек, джерельна база та методологічні основи дослідження», який складається з трьох підрозділів, проаналізовано

історіографічну та джерельну базу проблеми, визначено методологічні підходи й методи дослідження, здійснено термінологічний аналіз предметної сфери культурно–просвітницької діяльності в Україні.

Теоретичну базу дослідження становлять наукові публікації українських та зарубіжних учених О. Башун, Н. Бачинської, Т. Вилегжаніної, О. Воскобойнікової-Гузевої, В. Горового, Т. Гранчак, М. Дворкіної, О. Домаренка, Н. Захарової, Н. Жадько, І. Іванової, В. Ільганаєвої, Т. Кім, О. Матвійчук, С. Матліної, О. Мар'їної, В. Медведєвої, А. Соколова, Н. Солонської, І. Тікунової, А. Чачко, Г. Шемаєвої, Г. Шипоти та ін. Доведено, що питання культурно-просвітницької діяльності бібліотек у сучасних умовах розвитку соціальних комунікацій є актуальним.

На основі аналізу наукових поглядів дослідників виокремлено чотири групи праць. До першої групи віднесено наукові праці, опубліковані бібліотекознавцями в другій половині ХХ ст. Найбільш значущими для формування позицій дисертанта стосовно визначення ролі та змісту культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек у ХХ ст. були праці Т. Кім, Н. Бачинської, І. Іванової, В. Медведєвої, у яких визначено певні напрями, форми й методи культурно-просвітницької діяльності, з'ясовано особливості становлення й розвиток читацьких об'єднань та клубів за інтересами, діалогових форм, специфіку застосування традиційних і новітніх форм масової роботи.

Другу групу складають наукові праці провідних вітчизняних учених у галузі бібліотекознавства початку ХХІ ст. О. Башун, Т. Вилегжаніної, О. Воскобойнікової-Гузевої, В. Горового, Т. Гранчак, Н. Захарової, В. Ільганаєвої, О. Матвійчук, Н. Солонської, А. Чачко, Г. Шемаєвої та ін., які відіграли визначальну роль у формуванні концептуальної бази дисертації. У них висвітлено напрями й форми, пріоритетність культурно–просвітницької діяльності в різні історичні періоди, зміна форм представлення інформації під впливом трансформаційних змін бібліотек.

До третьої групи належать праці науковців у сфері культурології та соціально-культурної діяльності Г. Аванесова, М. Аріарського, Г. Бирженюк, Т. Кисельової, Н. Кулик, Є. Литовкіна, В. Рябкова, В. Триодіна, В. Туєва, Н. Ярошенко й ін., використання яких було продиктовано комплексним характером дослідження.

Четверту групу складають праці, які висвітлюють практичні здобутки публічних бібліотек Півдня України. Упродовж другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. з'явилася низка публікацій директорів публічних бібліотек південного регіону Н. Богзи, О. Ботушанської, Н. Іванової, Н. Семеліт, Т. Твердої й ін., в яких зосереджена увага на характеристиці окремих форм культурно-просвітницької діяльності; наповненні віртуального контенту електронними

виставками, екскурсіями, презентаціями; питаннях співпраці з архівами, музеями, іншими структурами суспільства.

Джерельну базу дослідження становлять закони та підзаконні акти України, звіти публічних бібліотек, документи з поточних архівів бібліотек південного регіону; веб-сайти, електронні архіви бібліотек; результати опитування бібліотекарів публічних бібліотек Півдня України; матеріали сучасного бібліотечного інформаційно-аналітичного виробництва, періодичні видання, статті, монографії, в яких розглядається стан культурно-просвітницької діяльності в цілому та культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст.

У дослідженні використано комплекс методологічних підходів: соціально-комунікаційний, соціокультурний, системний, інформаційний. Методологічною основою дослідження визначено соціально-комунікаційний підхід, застосування якого дало змогу дослідити культурно-просвітницьку діяльність публічних бібліотек як соціокомунікаційний процес і зміни цієї діяльності в контексті соціальних трансформацій. Комплексне використання названих підходів сприяло виявленню особливостей розвитку культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України, визначенню її основних напрямів і форм.

Уточнено, що розвиток терміносистеми «культурно-просвітницька діяльність» пов'язаний з історичним, культурологічним та педагогічним обґрунтуванням термінів, які вона об'єднує (просвіта, культурно-просвітницька робота, масова робота, масові комунікації, соціокультурна діяльність тощо). З'ясовано, що узагальнене термінологічне визначення культурно-просвітницької діяльності та соціокультурної діяльності бібліотек відсутнє, проте найбільш комплексні тлумачення цих понять подано в Українській бібліотечній енциклопедії (автор О. Матвійчук) та у наукових доробках Л. Бейліса, А. Жаркова, Т. Ловкової, А. Соколова, А. Печеної.

Автором роботи запропоновано визначення культурно-просвітницької діяльності бібліотек як діяльності, що направлена на формування у людей гуманістичного світогляду і культури, моральних та етичних цінностей шляхом популяризації документних ресурсів бібліотек та найкращих надбань суспільства в галузі науки, культури, мистецтва, літератури; на задоволення та розвиток культурних потреб та інтересів як окремої особистості, так і соціуму в цілому, творчого розвитку особистості.

У другому розділі **«Культурно-просвітницька діяльність публічних бібліотек Півдня України у другій половині ХХ ст.»**, який складається з двох підрозділів, висвітлено вплив культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек на виховання особистості та трансформаційні процеси в культурно-дозвіллевій діяльності публічних бібліотек 90-х років ХХ ст.

Виявлено, що основними напрямками культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України у другій половині ХХ ст. були: суспільно-політичне, краєзнавче, патріотичне, інтернаціональне, науково-атеїстичне, трудове, моральне, правове, екологічне, естетичне виховання. Аналіз звітів публічних бібліотек Півдня України досліджуваного періоду засвідчив динаміку розвитку культурно-просвітницької діяльності на тлі соціокультурних змін: форми кожного напрямку, тематичне наповнення заходів, особливості їх застосування.

Доведено, що виокремлення пропаганди краєзнавчих видань кінця 70-х – 80-х рр. ХХ ст. у самостійний напрям роботи бібліотек та визначення масової пропаганди важливим обов'язком бібліотек суттєво вплинули на використання й розширення насамперед масових форм роботи з користувачами, сприяючи розвиткові національного виховання. Підкреслено, що для досвіду публічних бібліотек Півдня України характерною стала активізація форм культурно-просвітницької діяльності для задоволення потреб національних меншин – проведення національних свят, літературних вечорів, підготовка виставок, зокрема мовою національних меншин, у місцях їх компактного проживання.

У 80–90-х рр. ХХ ст. публічні бібліотеки Півдня України набули значного досвіду в застосуванні комплексного підходу до масової роботи, який реалізувався в таких аспектах: широке, багатопланове розкриття проблеми, теми; розкриття змісту книги в поєднанні з театралізованим дійством, виставками образотворчого мистецтва, літературно-музичними і дисковими вечорами, бібліотечними і кінолекторіями.

Обґрунтовано, що пошук нових шляхів і способів залучення читачів до творчої діяльності, продиктований відродженням, утвердженням і подальшим розвитком національної системи культурно-дозвілєвої діяльності різних верств населення, став одним із пріоритетів розвитку публічних бібліотек. Уже в другій половині 90-х рр. ХХ ст. публічними бібліотеками Півдня України використовувалися інтерактивні бібліотечні форми та запозичені з інших галузей дозвілля: літературні карнавали, тижні літератури, літературні брейн-ринги, поетичні альбоми, літературні портрети, виставки-вікторини, уроки-ігри, літературні аукціони, уроки-телемости, літературно-історичні композиції, вечори любовної лірики, літературні ігри, театралізовані екскурси, театралізовані гуртки, літературні марафони тощо. Подальшого розповсюдження набула й виставкова робота за замовленнями читачів, експонування книг і виставки образотворчого мистецтва з приватних колекцій художників, книжково-ілюстративних виставок у формі відповідей на запитання, введення елементів дискусії у групові бесіди, бібліографічні огляди, лекції та інші традиційні «монологічні» форми.

Характерною ознакою культурно-дозвілєвої діяльності публічних бібліотек Півдня України кінця ХХ ст. стали комунікаційні зв'язки з різними установами й організаціями соціуму – театрами, музеями, клубами та палацами культури, будинками творчості учнів, художніми колективами, радами національних товариств, громадськими організаціями тощо. Публічна бібліотека в цей період – місце проведення вільного часу читачів, багатопрофільний центр дозвілля.

У третьому розділі **«Розвиток культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України в контексті зміни інформаційно-комунікаційного середовища ХХІ ст.»**, який складається з двох підрозділів, охарактеризовано інноваційні підходи до реалізації соціально-культурних проектів у діяльності публічних бібліотек Півдня України у ХХІ ст., перспективні напрями та концептуальну модель культурно-просвітницької діяльності публічної бібліотеки.

Дослідження інноваційних підходів до реалізації соціокультурних проектів здійснювалось на основі аналізу звітів та сайтів публічних бібліотек Півдня України. Констатовано, що багатовекторність інноваційних проектів, програм, акцій посилює роль публічної бібліотеки у збереженні й популяризації культурних надбань суспільства. Виявлено, що основними в соціокультурному плані є проекти з національно-патріотичного виховання («Читання між боями», «Читаймо книги про війну», програма «Краєзнавство», «Державність України», «Європейська світлиця» та ін.). Актуальними стали проекти зі створення центрів (екологічні, краєзнавчо-інформаційні, європейської інформації, «Вікно в Америку»); інтернет-проекти «Віртуальний музей книги», інтернет-газета «Миколаїв літературний», проект «Сімейне читання», «Вихідний день у бібліотеці» й ін. Інноваційним підходом варто вважати створення бібліотечних театрів, читацьких об'єднань та клубів за інтересами, відкриття літературних музеїв у бібліотеках.

Проаналізовано наповнення краєзнавчого контенту веб-сайтів публічних бібліотек Одеської, Миколаївської і Херсонської областей. Доведено, що краєзнавчий напрям культурно-просвітницької діяльності є спільним для всіх публічних бібліотек та особливим для Півдня України своєю змістовністю, інформативністю, креативністю відбору форматів представлення, властивостями гетерогенності та цінності представленої інформації.

Констатовано, що контент сайтів публічних бібліотек Півдня України містить інформацію про анонси та проведені заходи. Найпотужніше новітні ресурси (буктрейлери, віртуальні виставки, віртуальні подорожі, 3D книжки, веб-іграшки, інтерактивні вікторини та ін.) представлені на сайтах Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки, Херсонської та Миколаївської обласних бібліотек для дітей, Центральної міської бібліотеки ім. М. Л. Кропивницького.

Зазначено, що успішна реалізація соціально-культурних проектів у діяльності публічних бібліотек залежить від використання інформаційних технологій, урахування змін розвитку соціокомунікаційного середовища, компетентностей працівників бібліотечних установ та рівня комунікаційної взаємодії публічних бібліотек з документно-комунікаційними й іншими установами суспільства.

Проведене автором анкетування 500 бібліотекарів публічних бібліотек Півдня України виявило, що 97% опитаних вважають пріоритетним напрямом культурно-просвітницької діяльності національно-патріотичний; 82% – краєзнавство; 70% – екологічну просвіту; 57% – сприяння естетичному вихованню і майже стільки ж – роботу, спрямовану на допомогу вимушеним переселенцям.

Ранжируваний перелік форм сучасної культурно-просвітницької діяльності, за результатами опитування, виглядає так: 1) інтерактивні заходи; 2) читацькі об'єднання, клуби за інтересами; 3) небібліотечні заходи (арт-кафе, арт-паті, кіноклуби, ток-шоу); 4) вечори-зустрічі з цікавими людьми, письменниками, художниками й ін.; 5) флешмоби; 6) бібліотечні театри; 7) буктрейлери; 8) віртуальні виставки; 9) диспути, обговорення, конференції; 10) буккросинги.

95% опитаних фахівців позитивно відповіли на запитання «Чи потрібні публічній бібліотеці партнери?». Серед пріоритетних заходів соціального партнерства 22% респондентів назвали підняття престижу масових заходів. Факторами, що перешкоджають успішній партнерській взаємодії, є низький престиж бібліотеки та бібліотечної професії, недостатній обсяг знань з означеного питання (по 23%); незнання або недооцінка бібліотечних продуктів і послуг публічних бібліотек, принцип залишкового фінансування (по 20%); залежність якості відносин від керівників бібліотек (14%). Основним висновком проведеного аналізу є думка про те, що культурно-просвітницька діяльність залишається провідним напрямом сучасних публічних бібліотек.

Перспективним напрямом культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України визначено трансфер інновацій (взаємодія науки, практики та освіти) через створення і впровадження соціокультурних проектів: такий спосіб забезпечує оптимальне використання єдиного комунікативного середовища для обміну (передавання) та просування інновацій культурно-просвітницького напрямку в конкретній формі.

Обґрунтовано концептуальну модель культурно-просвітницької діяльності публічної бібліотеки, яка складається з таких блоків: цільовий, стратегічно-нормативний, теоретико-методологічний, організаційно-змістовний, діагностичний, результативний. Цільовий блок відображає мету культурно-просвітницької діяльності публічної бібліотеки – залучення людини до культури, ознайомлення її з культурними цінностями. Стратегічно-нормативний блок забезпечує спрямування розвитку культурно-просвітницької діяльності згідно з вимогами

офіційних і нормативних документів у галузі культури і бібліотечної справи, стратегічним плануванням і прогнозуванням відповідної діяльності. Теоретико-методологічний блок моделі відображає підходи, функції та методи культурно-просвітницької діяльності. Організаційно-змістовний блок складають напрями, форми, засоби й ресурси культурно-просвітницької діяльності публічної бібліотеки. Діагностичний блок представлений аналізом означеної діяльності, рівнем її сформованості до проведення та контролем. Заключний блок моделі пов'язаний з виявленням ступеня ефективності досягнення суб'єктом поставленої мети та завдань, а також визначенням перспективних напрямів і форм культурно-просвітницької діяльності публічної бібліотеки.

ВИСНОВКИ

1. Історіографія досліджуваної проблеми представлена чотирма групами праць, виділених за хронологічним принципом (друга половина XX ст., початок XXI ст.) та предметно-тематичним принципом, що відтворюють розвиток напрямів і форм культурно-просвітницької діяльності, термінологію основних понять проблеми, діяльність окремих публічних бібліотек з означеної теми. Найменш висвітленими в наявній історіографії є проблеми розвитку культурно-просвітницької діяльності бібліотек окремих регіонів України, зокрема Півдня. У більшості наукових публікацій культурно-просвітницька діяльність бібліотек розкрита фрагментарно, не спостерігаються відомості стосовно її цілісного вивчення (зміст, періоди, форми) в південному регіоні України кінця XX – початку XXI ст. На основі аналізу наукових джерел сформовано положення про те, що діяльність публічної бібліотеки пов'язана з посиленням її культурно-просвітницького напрямку.

Застосування комплексу методологічних підходів та методів дослідження дало змогу забезпечити комплексність, цілісність та різноаспектність розгляду культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України означеного періоду; обґрунтувати необхідність застосування інноваційних підходів до реалізації соціально-культурних проектів у культурно-просвітницькій діяльності сучасних публічних бібліотек; визначити перспективні напрями вдосконалення культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек у XXI ст., що сприятиме зміцненню позицій бібліотеки в суспільстві; створити концептуальну модель культурно-просвітницької діяльності сучасної публічної бібліотеки.

2. Вплив культурно-просвітницької діяльності на читачів у публічних бібліотеках Півдня України другої половини XX ст. полягає в тому, що він здійснювався з використанням соціально-комунікаційних технологій, котрі були обумовлені ідеологією і політикою правлячої партії СРСР у 60–80-х рр.,

соціокультурними змінами другої половини 80–90-х рр., виражаючись у таких напрямках: соціально-політичне, правове, трудове, моральне, науково-атеїстичне, екологічне, естетичне виховання, економічна просвіта. Культурно-просвітницька діяльність публічних бібліотек у цей період характеризується певною новизною в назвах масових форм роботи; присутністю елементів дискусій і в усних, і в наочних формах популяризації книги; наявністю допоміжних елементів (музичний супровід, оформлення приміщення, використання атрибутики й ін.); використанням диференційованого обслуговування читачів у бібліотеках різних видів; проведенням окремих заходів для читачів, представників національних меншин, що посилювало позитивний імідж бібліотек у справі виховання населення. Масова робота стає більш пов'язаною з широкими уявленнями про соціокультурну діяльність бібліотек, застосуванням нових інформаційних технологій, формуванням творчих здібностей читачів, підтримкою національних, культурних традицій, забезпеченням духовних потреб населення.

3. Завдяки трансформаційним процесам культурно-просвітницька діяльність у 1990-х рр. сприяла перетворенню публічних бібліотек із заполітизованих установ у центри розвитку інтелектуальних і творчих здібностей громадян. Для культурно-дозвілєвої діяльності 90-х рр. характерними ознаками є: перехід від посиленої ідеологізації попередніх десятиліть, традиційних прийомів, продиктованих вищими органами, до інноваційних форм, зокрема діалогових; переосмислення призначення діяльності бібліотек, нових завдань та використання сучасних, незаідеологізованих форм масової роботи; розгляд дозвілєвої діяльності не тільки як розважальної, але й просвітницької.

4. Інноваційні підходи до реалізації соціально-культурних проектів публічними бібліотеками Півдня України на сучасному етапі характеризуються: залученням партнерів до підготовки й реалізації культурно-просвітницьких проектів та програм різних рівнів; розширенням проблематики заходів; поєднанням реального та віртуального просторів для експонування документних ресурсів бібліотек.

Трансформація форм культурно-просвітницької діяльності бібліотек Півдня України має динамічний, гетерогенний характер, що пов'язано з розвитком і української культури, і культур національних меншин, з використанням традиційних і сучасних інформаційних технологій. Певних змін зазнали форми роботи: діалогові (театралізовані читання, інформдіалоги, клуби за інтересами, літературно-театральні кафе, музично-літературні театри, театри-імпровізації, онлайн-театралізації літературних творів, літературні телемости, дискусійні гойдалки, круглі столи), ігрові (літературні аукціони, інтелектуальні казино, брейн-ринги, літературні марафони, веб-іграшки, скайп-конференції, майстер-класи митців, літературні пазли, жива виставка, бібліотечне лото), рекламно-інформаційні (буктрейлери,

буккросинги, віртуальні виставки, віртуальні мандрівки, флешмоби, буксейшн, бібліомікс, бібліотечний уік-енд, бібліотечний десант, бібліотечний бульвар, вуличні акції, скайп-заходи, літературні блоги, культурологічні медіа студії тощо). Розбудова соціокультурного простору сприяє застосуванню нових інтерактивних методів і форм, таких як: акції (бібліоніч, бібліосутінки, флешмоби), квести (літературні, історичні, веб-квести), новий формат презентацій (літературна «печа-куча»), небібліотечні заходи (арт-кафе, арт-паті, кіноклуби, ток-шоу) та ін. Не втрачають ознак сучасності і комплексні заходи: День книги, День читання, День бібліотеки, День відкритих дверей, День професій, фестивалі книги, свята читацьких задоволень, читацькі марафони, цикли зустрічей та ін.

5. Перспективними напрямками подальшого культурно-просвітницького розвитку визначено такі: національно-патріотичне, краєзнавче, екологічне виховання, підтримка євроінтеграційного вектору розвитку України. Серед соціокультурних інституцій саме публічні бібліотеки мають потужні документні й кадрові ресурси, що сприяють: розбудові сучасного соціокультурного простору регіону; репрезентації культурних надбань людства різним віковим, національним групам населення; створенню нового бібліотечного продукту; запровадженню нових інтерактивних форм за кожним напрямом культурно-просвітницької діяльності; пошукові та використанню соціокультурної ніші на ринку послуг. Умовами підвищення ефективності культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України є генерування нових ідей, осучаснення традиційних форм, розширення партнерських зв'язків, трансфер інновацій, створення новітніх продуктів бібліотечного виробництва, проектна взаємодія на місцевому й регіональному рівнях.

6. Розроблено концептуальну модель культурно-просвітницької діяльності публічної бібліотеки, основними блоками якої визначено: цільовий, стратегічно-нормативний, теоретико-методологічний, організаційно-змістовний, діагностичний, результативний. Доведено необхідність діагностичного аналізу культурно-просвітницької діяльності, орієнтовану на визначення системи типових ознак її стану; розроблення методики оцінки її якості (кількісні та якісні показники); перевірку й оцінку ефективності впроваджуваних форм; аналіз стану розвитку культурно-просвітницької діяльності; обговорення стану (діагноз) організації культурно-просвітницької діяльності й визначення пропозицій з її вдосконалення або зміни.

7. Дослідження особливостей розвитку культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек в соціокультурному полі Півдня України дає змогу використовувати результати дисертації в прогнозуванні основних тенденцій її розвитку в цьому регіоні, у проведенні системних наукових розвідок культурно-просвітницької діяльності окремих типів і видів бібліотек областей України, у

вивченні ефективності впровадження інноваційних проектів для традиційного й віртуального просторів, психологічних аспектів впливу культурно-просвітницької діяльності на читачів /користувачів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України, включених до переліків ДАК України:

1. Сидоренко Т. В. Етапи розвитку культурно-просвітницької діяльності бібліотек Півдня України (друга половина ХІХ ст. – сучасний стан) / Т. В. Сидоренко // Вісник Книжкової палати : наук.-практ. журн. – Київ : Книжкова палата України, 2015. – № 12 . – С. 27–31.
2. Сидоренко Т. В. Культурно–просвітницька діяльність бібліотек Півдня України (друга половина ХІХ ст. – перше десятиліття ХХІ ст.) : історіографія дослідження / Т. В. Сидоренко // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. – Харків : ХДАК, 2015. – Вип. 47. – С. 4–13.
3. Сидоренко Т. В. Розвиток культурно-просвітницької діяльності бібліотек Півдня України в 20–30-ті роки ХХ ст. / Т. В. Сидоренко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія : наук. журн. – Київ : НАКККіМ, 2015. – № 3. – С. 6–14.
4. Сидоренко Т. В. Культурно-просвітницька діяльність наукових бібліотек Півдня України (кінець ХХ – ХХІ ст.) / Т. В. Сидоренко // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. – Харків : ХДАК, 2016. – Вип. 49. – С. 46–55.
5. Сидоренко Т. В. Інноваційні підходи до реалізації соціально–культурних проектів у діяльності публічних бібліотек Півдня України у ХХІ ст. / Т. В. Сидоренко // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. – Харків : ХДАК, 2017. – Вип. 50. – С. 155–165.
6. Сидоренко Т. В. Концептуальна модель культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек / Т. В. Сидоренко // Образ : зб. наук. пр. Ін-ту журн-ки КНУ ім. Т. Шевченка. – Київ–Суми: Вид-во СумДУ, 2017. – Вип. 1(23). – С. 34–40.

Статті в закордонних наукових виданнях:

7. Сидоренко Т. В. Культурно-просветительская деятельность библиотек Юга Украины в ХІХ – начале ХХ века / Т. В. Сидоренко // В мире науки и

искусства : вопросы филологии, искусствоведения и культурологии : сб. ст. по матер. XLIV Междунар. науч.-практ. конф., Новосибирск, 21 янв. 2015 г. – Новосибирск, 2015. – С. 15–21.

Статті, які додатково відображають результати дослідження:

8. Сидоренко Т. В. Культурно-просвітницька діяльність бібліотек Півдня України в 40–80-ті роки ХХ ст. / Т. В. Сидоренко // Вісник Маріупольського державного університету : зб. наук. пр. – Маріуполь, 2014. – Вип. 8. – С. 70–79.

Тези у збірниках наукових конференцій:

9. Сидоренко Т. В. Аналіз інформаційних потреб різних груп користувачів у науковій інформації: регіональний аспект / Т. В. Сидоренко // Регіональна культура в умовах глобалізації : зб. наук. пр. за матер. міжнар. наук.-практ. конф., Миколаїв, 4–5 черв. 2009 р. / Міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – Миколаїв, 2009. – Вип II. – С. 67–73.

10. Сидоренко Т. В. Популяризація творчості Т. Г. Шевченка / Т. В. Сидоренко // Феномен особистості та творчості Т. Г. Шевченка в сучасному культурологічному просторі : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., Миколаїв, 26 берез. 2014 р. – Миколаїв, 2014. – С. 168–170.

11. Сидоренко Т. В. Культурно-просвітницька функція бібліотеки (з досвіду бібліотек Півдня України) [Електронний ресурс] / Т. В. Сидоренко // Стан та перспективи розвитку культурологічної науки в Україні : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., Миколаїв, 26 берез. 2015 р. – Миколаїв, 2015. – С. 272–274. – Режим доступу: http://mfknukim.mk.ua/images/1.03.2015/26.03_KONF/KONFERENTsIYa_kultorologiya.pdf

12. Сидоренко Т. В. Еволюція форм культурно-просвітницької діяльності бібліотек Півдня України / Т. В. Сидоренко // Культура та інформаційне суспільство ХХІ ст. : матер. Всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, Харків, 22–23 квітня 2015 р. – Харків, 2015. – С. 184.

13. Сидоренко Т. В. Культурно-просвітницька діяльність бібліотек: традиції та вектор змін / Т. В. Сидоренко // Бібліотека ХХІ ст.: перспективи та інновації : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 23 квіт. 2015 р. / М-во освіти і науки України, М-во культури України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ : КНУКіМ, 2015. – С. 176–179.

14. Сидоренко Т. В. Бібліотеки Миколаєва – репрезентанти літературно-історичної спадщини регіону [Електронний ресурс] / Т. В. Сидоренко // Літературна Миколаївщина – актуальні проблеми збереження культурно-історичної спадщини, 11–12 черв. 2015 р. : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Миколаїв, 11–12 черв. 2015 р. – Режим доступу : <http://litnik.org/>. – Назва з екрана.

15. Сидоренко Т. В. Культурно-просвітницька діяльність бібліотек вузів: реалії XXI століття [Електронний ресурс] / Т. В. Сидоренко // Бібліотека – фундамент освіти, берегиня знання, осередок культури : до 95-річчя Наукової бібліотеки Нац. ун-ту кораблебудування ім. адмірала Макарова : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Миколаїв, 19 лист. 2015 р. – Миколаїв, 2015. – С. 37–40. – Режим доступу: <http://lib.nuos.edu.ua/uk>. – Назва з екрана.

16. Сидоренко Т. В. Культурно-просвітницька діяльність бібліотек: новий формат / Т. В. Сидоренко // Культурологія та соціальні комунікації : матер. міжнар. наук. конф., м. Харків, 26–27 лист. 2015 р. – Харків : ХДАК, 2015. – С. 131–132.

17. Сидоренко Т. В. Культурно-просвітницька діяльність публічних бібліотек Півдня України в контексті соціальних трансформацій кінця ХХ ст. – першого десятиліття ХХІ ст. / Т. В. Сидоренко // Стан та перспективи розвитку культурологічної науки в Україні : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., Миколаїв, 14 квітня 2016 р. – Миколаїв, 2016. – С. 203–207.

АНОТАЦІЯ

Сидоренко Т. В. Культурно-просвітницька діяльність публічних бібліотек Півдня України в контексті соціальних змін. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій зі спеціальності 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. – Київський національний університет культури і мистецтв, Міністерство культури України. – Київ, 2017.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. Автором вперше досліджена і відтворена цілісна картина розвитку культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України в означений період. З'ясовано розвиток основних форм і тенденцій культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України. Висвітлено інноваційні підходи до реалізації соціально-культурних проектів у діяльності публічних бібліотек Півдня України ХХІ ст. Запропоновано перспективні напрями та концептуальну модель культурно-просвітницької діяльності публічних бібліотек Півдня України у ХХІ ст.

Доведено, що бібліотеки Півдня України є найбільш стійким соціальним інститутом в системі установ культурно-просвітницького напрямку. Акцентовано, що культурно-просвітницька діяльність бібліотек продовжує бути ефективною технологією соціокомунікативного процесу Півдня України.

Ключові слова: культурно-просвітницька діяльність бібліотек, масова робота, соціокультурна діяльність, форми культурно-просвітницької діяльності бібліотек, виставкова діяльність, культурно-просвітницька функція бібліотек, мультимедійні форми популяризації документів, публічна бібліотека, модель, Південь України.

АННОТАЦІЯ

Сидоренко Т. В. Культурно-просветительная деятельность публичных библиотек Юга Украины в контексте социальных изменений. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по социальным коммуникациям по специальности 27.00.03 – книговедение, библиотековедение, библиографоведение. – Киевский национальный университет культуры и искусств, Министерство культуры Украины. – Киев, 2017.

Диссертация посвящена комплексному исследованию культурно-просветительной деятельности публичных библиотек во второй половине XX ст. – начала XXI ст. Автором впервые исследована и представлена целостная картина развития культурно-просветительной деятельности Юга Украины в данный период. Выяснено развитие основных форм и тенденций культурно-просветительной деятельности публичных библиотек Юга Украины. Освещены инновационные подходы к реализации социально-культурных проектов публичных библиотек Юга Украины в XXI ст.

Доказано, что публичные библиотеки Юга Украины наиболее стойкий социальный институт в системе учреждений культурно-просветительного направления. Акцентируется, что культурно-просветительная деятельность библиотек продолжает быть эффективной технологией социокоммуникативного процесса Юга Украины. Определены перспективные направления и концептуальная модель культурно-просветительной деятельности публичных библиотек Юга Украины в XXI ст.

Подчеркнуто, что культурно-просветительная деятельность, являясь одним из основных направлений публичной библиотеки, характеризуется творческим подходом, приоритетом читательских потребностей, поиском новых форм, расширением тематического диапазона, более выраженным территориальным признаком. Определено, что успешная реализация социально-культурных проектов в деятельности публичных библиотек зависит от использования информационных

технологий, изменений в развитии социально-коммуникационной среды, компетентности библиотекарей, уровня коммуникационного взаимодействия публичных библиотек с документно-коммуникационными и другими учреждениями общества. Культурно-просветительная деятельность от просветительной перешла к просветительно-информационной, ориентированной на диалог и коммуникацию современного формата.

На основе социологического исследования выявлены мнения библиотекарей публичных библиотек Юга Украины про основные направления развития современной культурно-просветительной деятельности, коммуникационного взаимодействия библиотеки с другими структурами системы социальных коммуникаций в контексте данной деятельности. Определены основные тенденции развития культурно-просветительной деятельности публичных библиотек Юга Украины в XXI ст.

Обосновано, что специфику культурно-просветительной деятельности публичных библиотек определяют системность в ее организации, масштабные проекты, акции, презентации выставок литературы, проведение социологических исследований, разработка новых форм измененного формата массовых мероприятий, использование библиотеки как территории общения местных общественных и других организаций.

Ключевые слова: культурно-просветительная деятельность библиотек, массовая работа, социокультурная деятельность, формы культурно-просветительной деятельности библиотек, выставочная деятельность, культурно-просветительная функция библиотек, мультимедийные формы популяризации документов, публичная библиотека, модель, Юг Украины.

SUMMARY

Sydorenko T. V. Cultural and educational activities of public libraries in the South of Ukraine in the context of social changes.- Manuscript.

The dissertation for the degree of Candidate of Science in Social Communication on specialty 27.00.03 – Book Science, Library Science, Bibliographic Science. – Kyiv National University of Culture and the Arts Ministry of Culture of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The dissertation is devoted to complex research of cultural and educational activities of libraries in the South of Ukraine in the second half of the 20th century – the beginning of the 21st century. The author first investigates and reconstructs a complete picture of the development of cultural and educational activities of public libraries in the region during this period. The development of main forms and trends of cultural and educational activities of public libraries in the South of Ukraine is

defined. Innovative approaches to the implementation of social and cultural projects in the activities of public libraries in the South of Ukraine in the 21st century are covered. Perspective directions and conceptual model of cultural and educational activities of public libraries in the South of Ukraine in the 21st century are proposed.

It is proved that libraries in the South of Ukraine are the most stable social institution in the system of institutions of cultural and educational direction. It is shown that cultural and educational activities of libraries remain an effective technology for sociocommunicative process in the South of Ukraine.

Key words: cultural and educational activities of libraries, mass work, sociocultural activities, forms of cultural and educational activities of libraries, exhibition activity, cultural and educational function of libraries, multimedia forms of popularization of documents, public library, model, the South of Ukraine.

Підп. до друку 25.05.2017. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Обл.-вид. арк. 0,9. Зам. 107. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи
ДК № 3953 від 12.01.2011.